

Lenski H. 1987. *Dactylorhiza praetermissa* (Druce) Soo ein neuer Florenbestandteil in Westniedersachsen. Flor. Rundbr. 21(1): 21—23.

Nelson E. 1976. *Monographie und Iconographie der Orchidaceen Gattung Dactylorhiza*. Text- und Tafelband, ss. 127+80, Zurich.

Piotrowska H. 1966. *Rośliny naczyniowe wysp Wolina i południowo-wschodniego Uznamu*. Prace Kom. Biol. PTPN 30, 4: 282.

Preuss H. 1907. *Westpreussens Orchidaceae*. Ber. Westpr. Bot.-Zool. Ver. 29: 69—76.

Senghas K. 1968. *Taxonomische Übersicht der Gattung Dactylorhiza Necker ex Nevski*. Jahrb. Naturwiss. Ver. Wuppertal 21, 22: 32—67.

Soo R. 1980. *Dactylorhiza Necker ex Nevski*. W: *Flora Europaea* 5, ss. 333—337, Cambridge University Press.

Sunderman H. 1980. *Europäische und mediterrane Orchideen*. Brucke-Verlag Kurt Schmiersow, Hildesheim.

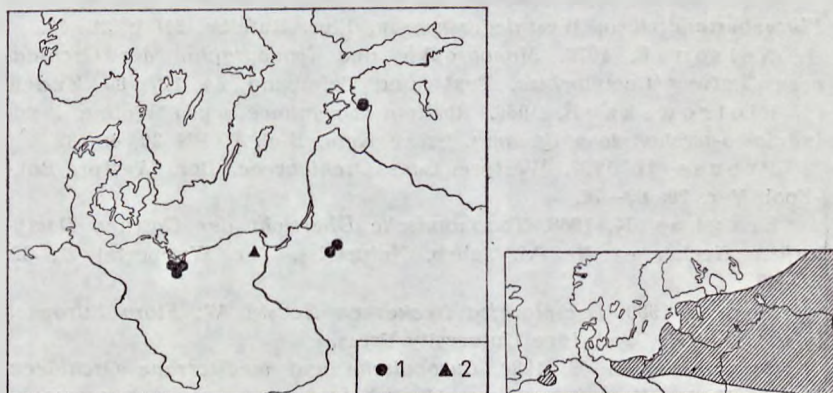
Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1976. *Rośliny polskie*. PWN, Warszawa.

Zukowski W. 1976. *Zanikanie storczyków w Polsce niżowej w świetle analizy obecnego rozmieszczenia wybranych gatunków*. Phytocoenosis 5 (3/4): 215—226.

Kilka uwag o stoplamku *Ruthego Dactylorhiza ruthei*

Stoplamek *Ruthego Dactylorhiza ruthei* (Schulze) Holub (= *Orchis ruthei* Schulze) należy do najrzadszych przedstawicieli rodziny *Orchidaceae* w Polsce. Opisany w 1897 r. z okolic Świnoujścia, przez długi czas notowany był tylko z tego terenu. Szafer, Kulczyński, Pawłowski (1986) oraz inni botanicy polscy uważali ten gatunek za endemit. Dopiero w 1972 r. znaleziono jego stanowiska w NRD, na wyspie Uznam (Fukarek 1972), a w 1984 r. w Estonii (Kuusk 1984). Najnowsze notowania *D. ruthei* w Polsce pochodzą z okolic Wiżajna na Suwalszczyźnie (Bernacki 1989). Według tego autora *D. ruthei* znany jest tylko z 6 stanowisk (ryc. 1).

Podczas inwentaryzacji *Orchidaceae* na Pojezierzu Kaszubskim znaleziono nowe stanowisko *D. ruthei* (ryc. 1). Znajduje się ono nad jeziorem Ciche koło Kartuz. Zostało zlokalizowane w 1988 r. i skontrolowane w roku następnym. Populacja licząca kilka kwitnących okazów usytuowana jest na silnie podtopionym obrzeżu jeziora, w pobliżu zarosli wierzbowo-olszowych. Poza *D. ruthei* na pobliskiej łące znaleziono także inne gatunki storczyków: *D. majalis* ssp. *baltica*, Traunsteineria *D. traunsteinerii*, *D. lapponica* oraz kruszczyk błotny *Epipactis palustris*. Nowe stanowisko stanowi pomost między *locus classicus* a bardziej na wschód rosnącymi populacjami i potwierdza przywiązanie *D. ruthei* do strefy przyziemskiej.

Ryc. 1. Rozmieszczenie *Dactylorhiza ruthei* (wg Bernackiego 1989, uzupełnione): 1 — stanowiska cytowane przez Bernackiego (1989), 2 — nowe stanowisko. — Distribution of *Dactylorhiza ruthei* (Bernacki 1989), completed): localities cited in Bernacki (1989), 2 — new locality

Ryc. 2. Rozmieszczenie *Dactylorhiza majalis* ssp. *baltica* w Europie (wg Landwehra 1977, zmienione). — Distribution of *Dactylorhiza majalis* ssp. *baltica* in Europe (Landwehr 1977, changed)

Pozycja taksonomiczna *D. ruthei* przez długi czas była niejasna. Szczegółową historię ujęć tego gatunku przedstawił Bernacki (1989). Tu chciałbym zwrócić uwagę na prawdopodobne pokrewieństwo *D. ruthei* z innymi gatunkami tego rodzaju. Według Füllera (1983, za Vermeulen), *D. ruthei* może być spokrewniony z *D. praetermissa*. W obrębie *D. praetermissa* wyróżnia się dwie odmiany — typową oraz var. *junialis* (por. Senghas 1968). *D. ruthei* różni się wyraźnie pokrojem, kształtem oraz ustawieniem warzki od odmiany typowej *D. praetermissa*. U *D. ruthei* warzka jest wyraźnie głęboko 3-łatkowa, pokryta plamami oraz liniami, o łatkach bocznych odgiętych do tyłu. U *D. praetermissa* var. *praetermissa* warzka jest niełatkowana lub płytko 3-łatkowa, mniej lub bardziej płaska i pokryta drobnymi plamkami (tab. 1). Opisana przez Vermeulena (1933) *D. p.* var. *junialis* różni się od odmiany typowej obecnością plamistych liści, wyraźnie 3-łatkową warzką pokrytą liniami i plamami oraz łatkami bocznymi mocniej odgiętymi do tyłu niż u typu. Tak więc *D. ruthei* różni się od *D. praetermissa* var. *junialis* jedynie brakiem plam na liściach oraz nieco jaśniejszą barwą kwiatów.

Bernacki (1989) zauważa, że *D. ruthei* wykazuje także wysoki stopień podobieństwa cech morfologicznych z *D. majalis* ssp. *baltica*.

**Tab. 1. Porównanie wybranych cech morfologicznych
Dactylorhiza ruthei i taksonów pokrewnych**

Cecha	<i>D. praetermissa</i> var. <i>praetermissa</i>	<i>D. praetermissa</i> var. <i>junialis</i>	<i>D. ruthei</i>	<i>D. majalis</i> ssp. <i>baltica</i>
Długość i szerokość liści	10—20 × 2	10—18 × × 2—3	12—23 × × 2—2,5	25 × 1,5— —3,5
Plamy na liściach	zwykle brak, rzadko drobne u nasady	duże, wyraźne	brak	duże, wyraźne
Liście najszersze		w pobliżu połowy	w pobliżu połowy	± w połowie
Warzka/lip dł. (mm)	6—9	6—9	8—10	4—8
szer. (mm)	10—12	10—12	10—12	8—12
Łatkowanie warzki	niewyraźne	wyraźne	wyraźne	wyraźne
Rysunek na warzce	plamy i kropki	linie i plamy	linie i plamy	linie i plamy
Ostroga dł. (mm)	7—9	7—10	6—9	5—9
średn. (mm)	2—2,5	2—2,5	2—2,5	2—3

Z moich obserwacji wynika, że oba te taksony różnią się tylko plamistością liści i nieco barwą kwiatów. Porównanie diagnoz oraz materiałów zielnikowych *D. praetermissa* var. *junialis* i *D. majalis* ssp. *baltica* wskazuje, że Vermeulen (1933) oraz Klinge (1898) opisałi pod różnymi nazwami ten sam takson.

Reasumując należy stwierdzić, że *D. praetermissa* var. *junialis* nie zasługuje na rangę odrębnego taksonu. Nie ma ku temu żadnych istotnych przesłanek morfologicznych. Natomiast *D. ruthei* może być traktowany jedynie jako odmiana *D. majalis* ssp. *baltica*: *Dactylorhiza majalis* (Rchb.) Hunt et Summerh. ssp. *baltica* (Klinge) Sengh. var. *ruthei* (Schulze in litt. et Ruthe) Szlachetko, comb. nov. Basionim; *Orchis ruthei* Schulze in litt. et Ruthe, in Ruthe, Deutsch. Bot. Monatschr. 15: 237—241, 1897 (por. Bernacki 1989).

D. majalis ssp. *baltica* występuje głównie na obszarach zajętych przez ostatnie zlodowacenie (ryc. 2). Glacjały i interglacjały były silnym czynnikiem gatunkotwórczym. Presja selekcyjna na surowych terenach polodowcowych preferowała poliploidyzację i hybrydyzację. Na kresach zasięgów łatwiej dochodziło do przełamania barier międzygatunkowych, co umożliwiało przepływ materiału genetycznego między

gatunkami, które w innych częściach swego zasięgu nie krzyżowały się lub następowało to sporadycznie. Prawdopodobnie takiego właśnie mieszańcowego pochodzenia jest *D. majalis* ssp. *baltica*. Jego gatunkami rodzicielskimi mogły być *D. incarnata* i *D. majalis*, na co wskazuje pokrój oraz morfologia i wielkość kwiatów.

Dariusz L. Szlachetko

PIŚMIENNICTWO

Bernacki L. 1989. *Taksonomia, ekologia i rozmieszczenie Dactylorhiza ruthei*. Acta Biol. Sil. 11, 28: 66—82.

Fukarek F. 1972. *Verbreitungskarten zur Pflanzengeographie Mecklenburgs. 8. Reihe Orchidaceae*. Natur u. Natursch. Meckl. 10: 35—135.

Füller F. 1983. *Orchis und Dactylorhiza*. Neue Brehm-Büch., A. Ziemsens Verl. (3 Aufl.).

Klinge J. 1898. *Dactylorchidis, Orchidis subgeneris, monographiae prodromus*. Acta Hort. Petropol. 17, 1: 145—202.

Kuusk V. 1984. *Selts Orhideelaadsed Orchidales*. In: *Eesti NSV Floora Valgus*. Tallinn.

Landwehr J. 1977. *Wilde orchideen van Europa*. 1—2, s'Graveland.

Senghas K. 1968. *Taxonomische Übersicht der Gattung Dactylorhiza Necker ex Nevski*. J. Naturwiss. Ver. Wuppertal. 21/22: 32—67.

Szafer W., Kulczyński S., Pawłowski B. 1976. *Rośliny polskie*. PWN, Warszawa.

Vermeulen P. 1933. *Orchis praetermissa (Druce) en Orchis latifolia junialis (m.)*. Nederl. Kruidk. Arch. 43: 397—420.

Stanowisko skorpionowca brunatnawego *Scorpidium scorpioides* (Musci) na Wyżynie Wieluńskiej

Skorpionowiec brunatnawy *Scorpidium scorpioides* należy do ciekawszych, a jednocześnie rzadszych elementów naszej brioflory. Jest gatunkiem o zasięgu arktyczno-borealnym. Na terenie Polski występuje jako relikw glacialny, zachowany na rozproszonych stanowiskach na całym niżu (przy czym większość jego stanowisk koncentruje się na pojezierzach — w północnych rejonach kraju, oraz na Pojezierzu Łęczyńsko-Włodawskim) (Ochrya i in. 1988).

Mech ten związany jest z mokrymi i podmokłymi siedliskami torfowiskowymi; w związku z kurczeniem się arealu tego typu terenów